

ANNA FORSSBERG & ANNA LINZIE

VÄRDET AV LITTERÄRT VÄRDE SOM LITTERATUR- VETENSKAPLIGT PROBLEM

Filosofiska, historiska, samtida och diskursiva
aspekter på litterära värden och värderingar

TFL 2025:1-2. LITTERÄRA VÄRDEN OCH VÄRDERINGAR

ISSN: 2001-094X

– Litterära värden och värderingar –

Copyright © 2025 Author(s). This is an open access article distributed
under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Litterärt värde har alltid varit ett centralt litteraturvetenskapligt problem. Som sådant har det genomgått flera konjunkturförändringar – på samma sätt som de författare, texter, genrer och litterära strömningar som disciplinen annars har att värdera. Vi tycker oss nu se att diskussionen om litteratur och värde återigen trendar i svensk litteraturvetenskap. Själva har vi sysslat med frågan sedan 2020 i ett projekt med fokus på en gång upphöjda och sedermera bortglömda författarskap. Inom ramen för projektet arrangerade vi ett symposium vid Karlstads universitet i april 2024 där vi utgick ifrån att en tredje våg av intresse för ämnet är på gång i svensk litteraturvetenskaplig forskning. Till vår stora glädje deltog flera framstående nordiska forskare med spännande bidrag och symposiet utmynnade i bildandet av ett forskarnätverk. Den nya Uppsalaredaktionen för *Tidskrift för litteraturvetenskap* höll med oss om att det var dags för ett nytt temanummer med inriktning mot litterära värden och värderingar och gav oss det hedrande uppdraget att vara gästredaktörer för temat i den nya redaktionens första nummer. Symposiet resulterade i flera artiklar som publiceras här tillsammans med bidrag från andra nordiska forskare.

Vi som gästredaktörer och alla skribenter inom temat medverkar inom ett fält som bubblar av nya pockande frågor, till exempel i förhållande till nya mediala litteraturformer, ljudböckernas och AI:s inträde, allt snabbare förlopp för författarskaps livscyklar, alltmera nutidsfokus och ökande betydelse av lekmannaläsare, samtidigt som dessa nya fenomen aktualiserar och nyanserar de gamla grundläggande frågorna. Här finns mycket att göra!

Glädjande nog kan vi inleda temadelen med Anders Mortensens

utmärkta keynote-föreläsning som gavs vid symposiet i Karlstad. Det moderna värdebegreppet uppkom i ömsesidig påverkan mellan nationalekonomin och estetiken, hävdar Mortensen, vilket skiljer sig från Barbara Herrnstein Smiths inom forskningsfältet betydande historieskrivning. Mortensen är den som introducerade forskningsfältet i svensk forskning, dels med grund i den skotska upplysningens värdediskurs, med namn som Adam Smith och David Hume, i det sena 1700-talet då dessa fält etablerades som självständiga ämnen. Dels grundade Mortensen sin introduktion av litterära värden och värderingar i ett annat tvärvetenskapligt forskningsfält där litteraturstudiet och ekonomiämnet interagerar med varandra – *New Economic Criticism*. Mortensens arbete i början av 2000-talet blev en viktig bakgrund och ett incitament till det vidare intresset för värdediskursen genom åren i svensk forskning. Hans text i detta TfL-nummer påminner oss om att hålla de historiska trådarna intakta i väven om litterära värden och värderingar.

I ett RJ-finansierat forskningsprojekt tog Lisbeth Larsson, Anders Ohlsson, Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Christian Lenemark och Ann Steiner under 2010-talet åter tag i problemet litterärt värde, då mera synkront än diakront, genom att studera bokutgivningen under ett givet år – 2013. Deras forskning resulterade, förutom i betydelsefulla artiklar, i två böcker, dels *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013* (2015), dels *Litterära värdepraktiker. Aktörer, rum, platser* (2017). Också detta forskarlag väger in ekonomiskt värde och kommer fram till fem värdekriterier, som de arbetar utifrån: *Stil- och formvärden, kunskapsvärden, emotionella värden, sociala värden* samt *ekonomiska värden*. Det är påtagligt i många av temanumrets texter att deras kategorier har förts vidare och kommit till stor användning i studiet av litterärt värde, och glädjande nog medverkar också tre av dessa forskare – Anders Ohlsson, Torbjörn Forslid och Christian Lenemark – här med nyskrivna texter.

Efter Mortensens såväl filosofiskt som historiskt orienterade ingång till fältet följer tolv initierade artiklar som tillsammans utgör en bred och mångskiftande repertoar av undersökningar i ämnet och därmed kan delas in i fyra olika aspekter av litterärt värde. Först ut är tre artiklar som diskuterar litterärt värde filosofiskt och i någon mening övergripande. Därefter kommer tre artiklar med historiskt specifikt

fokus. I en tredje avdelning sätts litterärt värde i relation till nya och alternativa former av litteratur eller nutida fenomen, och som en avslutande fjärde del diskuteras olika sätt att läsa och värdera.

De artiklar som behandlar litterärt värde filosofiskt och övergripande har generell giltighet för ämnet som ett litteraturvetenskapligt problem. Ingeborg Löfgrens "Litterärt värde ur första- och tredjepersons-perspektiv" påminner oss om hur avgörande det är att hålla isär olika definitioner av litterärt värde för att kunna diskutera värdefrågor på ett produktivt sätt. Löfgren utgår från den essä av Fredrik Hertzberg från 2023 som väckte en värdedebatt i Finland, reder ut skillnaden mellan inifrån- och utifrånsperspektiv på litterärt värde med hjälp av Wittgenstein och beskriver vad som händer om man inte tar hänsyn till denna skillnad. Åsa Arpings "Kvalitetsbegrepp under omförhandling. Debatter om en svensk litteraturkanon" kopplar svensk kanondebatt till den politiska utvecklingen i Sverige och politiska förslag och tendenser som på olika sätt försöker använda sig av idén om en kulturell eller litterär kanon som ett sätt att stärka en nationalistisk strävan. Från Harold Bloom till dagens svenska debatt argumenterar Arping för att kanon inte är eller kan vara varken tidlös eller enhetlig. I "Litterära värdeförhandlingar efter författarens död" undersöker Torbjörn Forslid, Daniel Helsing och Anders Ohlsson genom tre svenska exempel vad som sker med förhandlingen av litterärt värde i samband med och efter en hyllad författares bortgång. Då författaren själv inte längre har agens som värdeförhandlare tycks hans eller hennes författarskap stå inför två alternativa banor: antingen glöms det bort, nästan omgående eller över tid, eller också bidrar andra aktörer till att värdeförhandlingen fortgår och författarskapet till och med kan uppnå klassikerstatus.

Tre artiklar i temanumret behandlar specifika historiska exempel på hur litterärt värde har gjorts och förhandlats i ett visst sammanhang. I "Mitt i stridsvimlet. Mellankrigstidens modernism, fascism och litteraturens värden" anlägger Fredrik Hertzberg ett historiskt perspektiv på tre finlandssvenska modernister som "ställde sig mitt i stridsvimlet" – Hagar Olsson, Elmer Diktonius och Örnulf Tigerstedt – och diskuterar vilken påverkan deras hållning har haft på hur de har värderats. Modernismen blir här till "ett brokigt block i anslutning till en framväxande liberalkapitalistisk värdereregim", och

Hertzberg poängterar vikten av att läsa modernisterna mot deras sociohistoriska kontext för att förstå de skilda litterära värden som förhandlas i den mångfacetterade finlandssvenska modernismen. Per Sivefors diskuterar den ideologiskt intrikata svenska och nordiska värderingen av Shakespeare i "Shakespeares värde och demokratins. Kritik och politik i Sverige och Norden, 1880–1960". Det litterära värde som Shakespeare ges följer politiska värderingar i tiden, och Sivefors visar att även när värdet anses vara universellt tenderar det att knytas till en specifik historisk och social kontext i receptionen i Sverige och Norden. Den tredje artikeln i avdelningen, Sebastian Lönnlövs "Förädling genom lämplig läsning. Litterära värdeförhandlingar i *Folkbiblioteksbladet*, 1903–1911", ger en djupgående bild av hur diskursen om litterärt värde och litterär lämplighet såg ut vid 1900-talets början i *Folkbiblioteksbladet*, ett organ som avsåg att vägleda folkbibliotekens urval och inköp. Lönnlövs undersökning visar att den litterära värdering som utfördes i sammanhanget kan placeras i ett spänningsfält mellan estetik och etik. På grund av målgruppen fick estetiska värden och nöjesvärden underordnas sociala värden och bildningsvärden. Allmogeläsaren skulle skyddas och fostras.

Några artiklar i föreliggande temanummer diskuterar litterärt värde i relation till nya och alternativa former av litteratur eller nutida fenomen. Allteftersom samhället och litteraturen utvecklas och förändras måste också den litterära värderingen göra det. Daniel Helsing, Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson tar sig an en aspekt av AI-boomen i "Den samtida receptionen och värderingen av AI-genererad litteratur i Sverige". De anför två exempel på hur AI-genererad litteratur har värderats, dels i ett specifikt fall innan AI blev allmängods (*Ammaseus horisont. AI tolkar Karin Boye* 2020), dels mer allmänt efter att OpenAI tillgängliggjorde ChatGPT för allmänheten i november 2022. Helsing, Forslid och Ohlsson kommer fram till att författaren, genom den nya kvalitetsstämpeln "Human Authored" på bokomslaget, framträder som mer central än på mycket länge. Sara Linkis analyserar med ett litteratursociologiskt värdebegrepp hur litterärt värde fungerar i förhållande till ljudböcker i "Lydlitteraturens værdier. Litterær (værdi)dannelse i en streamingtid". Ljudboken för med sig förändringar av den ekonomiska värderingen, vilket påverkar

ljudlitteraturens innehåll och leder till en ökad kommersialisering av den litterära kulturen. Ljudboken är också kopplad till sociala och praktiska värden där den förändrar inte minst *hur* vi använder litteratur i vardagen och *vem* som använder den. Linkis förutspår en uppdelning av det litterära fältet eftersom ljudboken och den tryckta boken fungerar på så olika premisser. Maria Mäkelä, Kristina Malmio, Laura Piippo, Matti Kangaskoski och Markku Lehtimäki undersöker samspelet mellan sociala medier och litteratur, både inuti och utanför den litterära texten, i "Social media and the value of literature: Accumulating narrative and digital capital in the case of Johanna Frid's *Nora eller Brinn Oslo Brinn*". I artikeln undersöks det litterära fältets autonomi som har minskat i betydelse till förmån för författarens personliga narrativ i samband med autofiktion, här exemplifierat av Frids roman och vad som digitalt omger den. Narrativt, digitalt och litterärt kapital trasslas samman, och värden som hör till sociala medieplattformar, som snabb igenkänning och en tydlig *affective stance* (att man känslomässigt knyter an till texten), omformar den litterära värderingen. Författarens ethos blir därmed också alltmer transmedialt och litterärt värde görs i hög grad performativt.

Litterärt värde görs performativt och diskursivt också genom andra typer av läsning och värdering. Det värde som blir tongivande och bestående uppstår framför allt kollektivt och gemensamt. Tre artiklar i temanumret diskuterar litterärt värde i förhållande till olika sätt att läsa och värdera som gäller särskilda aktörer: kritiker och recensenter (Lenemark), prisnämnder och underlag för rekommendationer till inköp av folkbiblioteken (Oterholm) och *Shared Reading*-grupper (Skjerdingstad/Tangerås). Lenemarks artikel, "Sjukdom, litteratur och värde. Mottagandet av samtida sjukdomsberättelser om cancer", visar att sjukdomsberättelsen påkallar särskilda läsarter bland kritikerkåren och tar avstamp i den debatt som följde på Linda Skugges hårda kritik av Kristina Sandbergs *En ensam plats* (2021). Lenemark diskuterar också skillnaden mellan mäns och kvinnors sjukdomsberättelser i romanform och vilka olikartade förväntningar litteraturkritiker ställer på dem. Oterholms och Skjerdingstads & Tangerås artiklar, slutligen, diskuterar muntliga värderingssammanhang. Oterholms "Oppdage, formidle og begrunne. Den samtalebaserte vurderingens verdier og betingelser" grundar sig på ljudupptagning

av samtal i grupp centrerade omkring litterär värdering i tre olika sammanhang: danska DR Romanprisen; svenska Sveriges Radios Romanpris; norska Den Norske Forfatterforening (DNF), vars mål både är att locka nya medlemmar och ge värderingsunderlag till norsk Kulturråd för inköpen till norska folkbibliotek. Det står klart att det finns stora värden i sökande, kollektiva diskussioner om litteratur, och att man inom gruppen påverkar varandra och kommer fram till gemensamma bedömningar. Skjerdingstad och Tangerås diskuterar i artikeln ”Poesi som hendelse i *Shared Reading*: potensiell, kinetisk og realisert verdi i Cecilie Løveids *Flyttesang*” så kallad *Shared Reading* och hur en enskild dikt, ”Flyttesang” av Cecilie Løveid, får värde när poesi läses högt och samtalas om i grupp. Deras undersökning visar att poesi i *Shared Reading* värdesätts i tre dimensioner: det *potentiella värdet*, alltså diktens möjlighetsrum, det *kinetiska värdet* som rör det interaffektiva spelet mellan text och deltagare, och slutligen det *realiserade värdet* som dikten kan få efter avslutat samtal, integrerat också i deltagarnas självförståelse.

Vi tror att temanumrets mångskiftande bidrag kommer att hjälpa till att vidga och utveckla forskningen om litterära värden och värderingar inom svensk litteraturvetenskap. Forskningsfältet går nu in en tredje våg, inte minst betingat av nya impulser på litteraturens område. Vi hoppas att denna spännande samling texter med så många nya ingångar i ämnet ska inspirera också till nya repliker i den pågående dialogen om litterärt värde – ett ständigt föränderligt, men lika ständigt centralt och beständigt litteraturvetenskapligt problem.